

מכון שלום הרטמן

מהלך נרטיבי של שיעור מאפשר למורה להקנות לפרטי המידע המגוונים ולשאלות מסוגים שונים לכידות ומסגרת משמעות. הוראה משמעותית תתרחש כשהעלאת שאלות (ע"י התלמיד או המורה) ומתן מענה להן יתקיימו במסגרת הקשר שיש לו "סיפור" – התחלה אמצע וסיום - המעניק לשיח הכיתתי משמעות.

להשקפתנו, ה"סיפור" של השיעור, המהלך הנותן משמעות ללמידה, הוא הדבר הראשוני והבסיסי ביותר לו נזקקים המורים בבקשם רעיונות להכנת שיעוריהם. ביחידה זו אנו מבקשים לתרום למורים אותו תנאי הכרחי להוראה משמעותית: הצעה לנרטיב וקו מוביל לשיעור.

ישעיה מ'

רוני מגידוב

מומליץ ללמד פרק זה לאחר הוראת עזרא א' ואיכה א', הנרטיב המוצע כאן מסתמך על לימוד קודם של פרקים אלה

ישעיה מ'

נחמו נחמו, עמי
ב דברו על-לב ירושלים,
פי מלאה צבאה,
פי לקחה מיד יהוה,
יאמר, אלהיכם.
וקראו אליה
פי נרצה עונה:
כפלים בכל-חטאתיה. {ס}

ג קול קורא

במדבר, פנו דרך יהוה;
ד כל-גיא, ינשא,
יהיה העקב למישור,
ה ונגלה, כבוד יהוה;
פי פי יהוה דבר. {פ}

ישרו, בערבה, מסלה, לאלהינו.
וכל-הר וגבעה, ישפלו;
והרכסים לבקעה.
וראו כל-בשר יחדו,

ו קול אמר קרא,

ז יבש חציר נבל ציץ,
ח יבש חציר, נבל ציץ;
ואמר מה אקרא;
וכל-חסדו כציץ השדה.
פי רוח יהוה נשבה בו; (אכן חציר, העם)
ודבר-אלהינו, יקום לעולם. {ס}

ט על הר-גבה עלי-לה,

הרימי בכח קולך,
הרימי, אל-תיראי,
מבשרת ציון,
מבשרת ירושלים;
אמרי לערי יהודה,

אנו מציעים עימוד להבהיר ולהאיר את עיני הלומד. העימוד הוא על פי מאמרו של פוקלמן (ראו בסוף היחידה)

הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם.	י הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוָה
בְּחֶזֶק יְבוּא,	וְזָרְעוּ מִשְׁלָה לּוֹ;
הִנֵּה שָׁכְרוּ אֶתוֹ,	וּפְעַלְתוּ לְפָנָיו.
יֵא כָרְעָה, עֲדָרוּ יִרְעָה,	בְּזָרְעוּ יִקְבֹּץ טְלָאִים,
וּבְחִיקוּ יִשָּׂא;	עֲלוֹת, יִנְהַל. {o}

הקדמה הכרחית: כמה שנים חי ישעיהו?

על פי כותרת ספרו, ישעיה ניבא בִּימֵי עֲזַיְהוּ יוֹתָם אָחִז יְחֻזְקִיָּהוּ מֶלֶכִי יְהוּדָה. תמוה אם כך, שישעיה זכה להכיר את כורש הנזכר בספרו פעמיים:

הָאֵמֶר לְכוֹרֶשׁ רְעִי וְכָל-חֶפְצֵי יִשְׁלֵם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלַם תִּבְנֶה וְהִכֹּל תִּבְנֶה (מ"ד 28)
כֹּה-אָמַר יְהוָה לְמִשְׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר-הִחְזַקְתִּי בְיָמֵינוּ לְרֹד-לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְתָנֵי מְלָכִים
אֶפְתַּח לְפָתַח לְפָנָיו דְּלֹתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסְגְּרוּ (מ"ה 1)

אנו מודעים לבעיות כרונולוגיות המתעוררות מתיארוך ימי עוזיהו ויותם, שכן יותם כנראה מלך עוד בחיי אביו שנצטרע. התיארוך הברור יותר הוא ימי חזקיהו ובימי מצור סנהריב שבמהלכו ניבא ישעיה (מל"ב י"ט, ישעיה ל"ו ל"ז). כלומר מדובר בנבואות של ישעיה בסוף המאה השמינית – 701 לפנה"ס, ואילו כורש, הנזכר בספרו, פעל במחצית השנייה של המאה השישית – 530 לפנה"ס. איך נסביר את שנותיו הארוכות של ישעיהו?

ההצעה שישעיה ניבא במאה השמינית על כורש במאה השישית מעוררת קושי, שכן הניבוי מתאר תהליכים, כיוונים היסטוריים – ובדרך כלל הנביא איננו יכול לנקוב בשמות העמים והמלכים השותפים ומחוללים מהלך זה. דוגמה לכך מצויה בירמיה שבתחילת נבואתו ניבא על גוי שיבוא מצפון (ירמיה ד' 6, ו' 1, 22, י' 22 ועוד) ורק לאחר שהתבררו האירועים ההיסטוריים זיהה את הגוי הזה כבבל והתייחס בנבואותיו מפורשות לנבוכדנצר (למשל ירמיה כ"ז).

חלקו השני של ספר ישעיה – פרקים מ'–ס"ו - מכונה "ישעיה השני". חלק זה כולל נבואות אנונימיות מתקופה מאוחרת בכמאתיים שנה מתקופת ישעיה בן אמוץ. האם נשא בעל נבואות אלה גם כן את השם ישעיה ועל כן חוברו שני הקבצים? הא היה בעל קובץ הנבואות מתלמידי תלמידיו של ישעיהו? ואולי חוברו הנבואות בידי מספר נביאים – אפשר והיו תלמידי תלמידיו של ישעיהו?

אין לשאלות אלה התשובות חד משמעיות ומוכחות. אולם ברור כי ספר ישעיה נחלק לשניים: א – ל"ט ומ' – ס"ו, ויש אף הסבורים שגם החלק מ' – ס"ו נחלק ל"ישעיה השני" (מ' – נ"ה) ול"ישעיה השלישי" (נ"ו – ס"ו).
אם כך לפנינו נביא שחי בתקופת שיבת ציון. מה הוא מבקש למסור לעם?

לדבר טוב צריך לשכנע?

בפס' 2 משקיע הנביא מאמץ בשכנוע – דַּבְּרוּ עַל-לֵב יְרוּשָׁלַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ. אולם מוזר שהשכנוע הוא לנחמה, לדברים טובים שאמורים לקרות. למה צריך לשכנע אדם לדברים טובים? איך נסביר את זה?
נראה שאיכה א' יוכל לסייע - שם מופיע הביטוי "אין לה מנחם" שלוש פעמים, פעם נוספת "אין לי מנחם" ופעם נוספת "רחק ממני מנחם". ואילו ישעיה פונה ואומר: "נחמו נחמו עמי". גם אם כבר ניתנה הצהרת כורש – כשאדם

יוצא מחושך לאור – הוא ממצמץ וזקוק למשקפי שמש – לאחר אובדן, לוקח זמן להשתחרר מהאבל מחוסר האונים וחוסר התקווה.

המשכנע הלאומי

הנבואה בישעיה מ' יכולה ללמד כמה דברים על – איך משכנעים אדם להתנחם, איך גורמים לאדם השקוע באבל ובאובדן לראות שטוב יכול עוד להתרחש. אם כן, זהו על פי ניתוחנו הסיפור של הפרק - נביא שקיבל כבר את התובנה שדברים השתנו, ועליו לשכנע את מי ששקוע עדיין באובדן ובייאוש. איך מציעים נחמה – כלומר – איך מלמדים את היכולת לראות שההווה אינו מתמשך בלי סוף. ראשית נברר -

האם השכנוע הצליח?

שאלה זו תלויה בשאלה אחרת - היכן הקריאה שיש לקרוא על ירושלים? והתשובה לשאלה זו תלויה בפרוש המילה "כי" החוזרת שלוש פעמים בפס' 2:

כִּי מְלֵאָה צְבָאָה

כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ

כִּי לִקְחָה מִיַּד יְהוָה כְּפָלִים בְּכָל-חַטָּאתֶיהָ

אם נפרש את ה' כ' ש', אז זוהי הקריאה - מלאה צבאה, נרצה עוונה לקחה מיד ה' כפליים בכל חטאותיה.

אם נפרש את ה' כ' כ' בגלל', אז עדיין לא ברור מה צריך לקרוא, אלא רק מהן הנסיבות המאפשרות את הקריאה. כלומר פס' 2 איננו הקריאה עצמה אלא רק ההכנה לה.

ואם כך - היכן הקריאה עצמה שיש לקרוא על ירושלים? אפשר שהיא מצויה לא בפס' ה' "כי כי כי" אלא בפס' 9 – 10 שגם בהם קריאה משולשת –

הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם.

הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוָה בְּחֶזֶק יְבוֹא וְזָרְעוּ מִשְׁלָה לּוֹ

הִנֵּה שִׁכְרוּ אֶתוֹ וּפְעָלְתוּ לְפָנָיו.

אם אכן זוהי הקריאה מעניין לראות מי הקורא אותה, כשהיא סוף סוף מגיעה בשיר?

מסתבר שזוהי ירושלים עצמה: **עַל הַר-גְּבֵהַ עָלֵי-לָהּ מִבְּשָׂרְתָּ צִיּוֹן הָרִימִי בְּכַח קוֹלְךָ מִבְּשָׂרְתָּ**

יְרוּשָׁלַם הָרִימִי אֶל-תִּירְאֵי אִמְרֵי לְעָרֵי יְהוּדָה (פס' 9).

ירושלים מופיעה פעמיים בשיר בלשון נקבה.

בפס' 2: דַּבְּרוּ עַל-לֵב יְרוּשָׁלַם וְקְרְאוּ אֵלֶיהָ

ובפס' 9: עַל הַר-גְּבֵהַ עָלֵי-לָהּ מִבְּשָׂרְתָּ צִיּוֹן הָרִימִי בְּכַח קוֹלְךָ מִבְּשָׂרְתָּ יְרוּשָׁלַם

אבל יש הבדל משמעותי בין שתי הופעותיה – היא הפכה מזקוקה לנחמה למעבירת הקריאה לשאר ערי יהודה.

אם כך – נראה שהנחמה הצליחה. איך הנביא עשה זאת?

סיפור הצלחה

נזכור, הרי לא באמת עולה ירושלים על הר, לא במציאות היא קוראת לשאר הרי יהודה לקבל את השינוי של הופעת ה' כגואלה. הלוא אלה מילות הנביא - ישעיה מספר סיפור. למעשה, זהו אמצעי שכנוע: ישעיה מספר לשומעים סיפור של הצלחה. נראה שהוא סבור שלעיתים הדרך לראות את העתיד הטוב או את האפשרויות והפוטנציאל ששונים מההווה הקשה – היא לא שקיעה בקושי אלא ליצור נרטיב של הצלחה.

מתן פשר למציאות

מה תפקיד ההכנה – **כִּי מְלֵאָה צְבָאָה כִּי נִרְצָה עֲוֹנָה כִּי לְקַחָה מִיַּד יְהוָה כְּפָלִים** **בְּכָל-חַטָּאתֶיהָ?** נראה שגם קריאת ה"כי" המשולשת היא חלק מאמצעי השכנוע. הנביא מטיל סדר במציאות, מציע הסבר ופשר למתרחש. ההסבר שהעולם איננו כאוטי, הצעת שיטה ומתן משמעות – עוזרים למי ששקוע באבל ובאובדן. לפי ההסבר שמציג הנביא תם עידן, נרצה עוונה של יהודה שנענשה בחורבן ונפתחת תקופה חדשה. עתה על בני יהודה להכיר במציאות חדשה זו.

פנייה אל הכוחות המצויים בנפש האדם וניסיון לעורר אותם

נחזור לקריאה " **נְחֲמוּ נְחֲמוּ עַמִּי**. אל מי מופנית הקריאה **נְחֲמוּ נְחֲמוּ עַמִּי**? מיהו שצריך לנחם את ירושלים? מי הפונה? ולמי? ה' האם ה' מדבר על עצמו בגוף שלישי? האם הפנייה "נחמו" היא אל מלאכים, פמליה של מעלה?

השירה מכילה לעיתים במשפט אחד עולם שלם, שכן היא מרוכזת ותמציתית, וכבר הפסוק הראשון מכיל המון: כמה דמויות יש במשפט הקצר הזה – **נְחֲמוּ נְחֲמוּ עַמִּי יְאִמְר אֱלֹהֵיכֶם?** ה', עמו, המשורר. אבל מי הדובר בפס' 1 - 2 ואל מי?

אולי זהו המשורר עצמו הפונה אל קבוצת השומעים – קבוצה קטנה מקרב העם שישעיה השני פונה אליהם לנחם. הנביא כבר קיבל את הנחמה והשתכנע, הוא לא נמצא עוד עם העם בצערו ובכאבו. איך מעבירים את העם "לצד שלו" – הצד יצא מתחושת האובדן וחוסר התקווה ומבין כי קורים דברים חדשים וטובים?

האמצעי הראשון שנוקט בו ישעיה – השומעים עצמם הם שמוזמנים להציע נחמה לשאר העם. השומעים הופכים לבני בריתו. המחשבה שיש להם כוח לנחם – לא הייתה שם קודם, ישעיה הוא שעורר אותה. יש הבדל בין הזקוק לנחמה לבין הנותן נחמה וישעיה הופך את קבוצת שומעיו למי שיכולים לתת נחמה – הם מובחנים ומיוחדים בכך משאר העם.

אמצעי זה של פנייה אל קבוצה קטנה שתכין את הדרך לשאר העם קיים גם בפס' 3 – יש מי שאמור להיות שותף לעבודת ההכנה – **פְּנֹו דְרָךְ יְהוָה יִשְׂרוּ בְעֶרְבָה מְסֻלָּה לְאֵלֵהֶינוּ...**

המשתמע "בין השורות"

נַחְמוּ נַחְמוּ עַמִּי יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם: בשיכנוע יש גם עבודה סמויה, לא מילולית וגלויה. ישעיה מהדהד במשפט זה גם את הנוסחה הישנה והמוכרת **וְלִקְחִיתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים** (שמות ו' 7) המופיעה בתורה ובנבואה: ויקרא כ"ו 12: **וְהִתְהַלַּכְתִּי, בְּתוֹכְכֶם, וְהִיִּיתִי לָכֶם, לְאֱלֹהִים; וְאַתֶּם, תִּהְיוּ-לִי לְעַם,** שמ"ב ז 24: **וְתִכְוֶנֶן לָךְ אֶת-עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל לָךְ, לְעַם--עַד-עוֹלָם; וְאַתָּה יְהוָה, הִיִּיתָ לָהֶם לְאֱלֹהִים יִרְמִיָה ז 23: כִּי אִם-אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר, שְׁמָעוּ בְּקוֹלִי--וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים, וְאַתֶּם תִּהְיוּ-לִי לְעַם; וְהִלַּכְתֶּם, בְּכָל-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֶצְוֶה אֶתְכֶם, לַמַּעַן, יֵיטֵב לָכֶם. יחזקאל י"א 20: **וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד, וְרוּחַ חֲדָשָׁה אָתֶן בְּקִרְבְּכֶם; וְהִסְרֹתִי לֵב הָאֲבָן, מִבְּשָׁרְכֶם, וְנָתַתִּי לָהֶם, לֵב בָּשָׂר. לַמַּעַן בְּחַקְתִּי יִלְכוּ, וְאַת-מִשְׁפָּטִי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אֹתָם; וְהִיוּ-לִי לְעַם--וְאֲנִי, אֶהְיֶה לָהֶם לְאֱלֹהִים.****

ברובד המאזכר הלא ישיר – מצוי מסר ולפיו - הברית לא קרסה, הקשר המיוחד בין ה' לעמו נשמר חי וקיים.

כדאי לראות איך ממשיך הנביא לעבוד במישור הסמוי –

בפתיחת דברי הנביא ירושלים היא אישה – הדיבור אליה הוא בלשון נקבה והתנועה המנחה היא א (פס' 2). מאמץ הושקע בכך כי עוון הוא זכר ובכל זאת שומר הנביא על הצליל הנקבי.

התנועה המנחה בפס' 10-11 היא א. הבית מתחיל בציווי לנקבה (9) ומסתיים בתנועה הזכרית O.

גם כאן יוצר הנביא את ההדהוד לברית חזקה שיש בה עוצמה - בין גבר לאישה מבעד לדימוי הרועה.

מתן מקום לקול המיואש והבנה למצוקותיו

יצירת תמונה אופטימית שלא לוקחת בחשבון את צרכי הזקוק לנחמה עשויה ליצור ציור מתקתק, לא משכנע ומנוכר. על נחמה חכמה ורגישה להתייחס לקולות שקשה להם יותר לקבל את הנחמה ולתת להם להישמע.

מול **וְקִרְאוּ אֵלַיָּהּ וְקוֹל קוֹרְאָ – עוֹלָה קוֹל שְׂכָל זֶה לֹא מְדַבֵּר אֵלָיו: קוֹל אֹמֵר קוֹרְא וְאֹמֵר מָה אֶקְרָא.**

מול **כָּל-בָּשָׂר יַחְדָּו הַרואים כִּי פִי ה' דִּיבֵר – חֵשׁ הַקוֹל הַזֶּה שׁ כָּל-הַבָּשָׂר חֲצִיר וְכָל-חֶסֶדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה.**

בעוד שכל הבשר רואים בטבע את תפארת ה' רואה הקול הזה בטבע את אפסות האדם: **זִיבֵשׁ חֲצִיר נָבֵל צִיץ**

כִּי רוּחַ יְהוָה נִשְׁבָּה בּוֹ

הייאוש של הקול הזה גדול –

חציר וציץ של פרח יכולים להיות גם בהקשר חיובי של רעננות ויופי, אולם הקול המיואש לא רואה זאת – במדבר י"ז 13: **וַיְהִי מִמְּחֲרָת, וַיָּבֵא מִשָּׁה אֶל-אֶהֱל הַעֲדוּת, וְהִנֵּה פָּרַח מִטֶּה-אֶהֱרֹן, לְבֵית לִוִּי; וַיֵּצֵא פָּרַח וַיִּצֹץ צִיץ, וַיִּגְמַל שְׂקָדִים**

ישעיה מד 4: **כִּי אֶצֶק-מִים עַל-צִימָא, וְנִזְלִים עַל-יְבֻשָׁה; אֶצֶק רוּחִי עַל-זָרְעֶךָ, וּבִרְכָתִי עַל-צִאֲצָאֶיךָ. וְצִמְחוּ, בְּבִין חֲצִיר, פְּעֻרְבִים, עַל-יְבֻלֵי-מִים**

תהילים קמ"ז 8: הַמְכֶסֶה שָׁמַיִם, בְּעָבִים-- הַמְכִיֵן לָאָרֶץ מָטָר; הַמְצַמֵּיחַ הַרִים חֶצִיר. נוֹתֵן לְבִהְמָה לְחֶמְהָ; לְבָנֵי עֵרֶב, אֲשֶׁר יִקְרְאוּ

זאת ועוד, הקול המיואש רואה את המצב כהווה מתמשך בלתי משתנה – נבל יבש הוא אומר ולא נבל, יבש. אם מקשיבים היטב לקול המיואש ניתן לראות שיש לו הנחה משותפת עם הנביא ואפילו עם "כל בשר". מהי הנחה

זו? גם הוא חושב שאלוהים הוא המניע את המתרחש בעולם: **כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ.**

הנביא לא משאיר את הקול הזה ללא מענה, ומכנה משותף זה מאפשר אולי להזמין את בעל הקול להתבונן שניתן לראות גם אחרת.

ניתן לשאול בכיתה: היכן מתחיל המענה של הנביא לקול המיואש?

אפשרות אחת – מ **אֶכֶן חֶצִיר הָעָם** (סוף פס' 7)

אפשרות שנייה – **יְבֹשׁ חֶצִיר נְבִל צִיץ** (פס' 8)

לפי כל אחת מהאפשרויות, הדבר המפתיע הוא שהקול המשיב פותח בהסכמה עם הקול המיואש. והמכנה המשותף שהוא יוצר עם הקול מביע את התפיסה שאכן האדם הוא אפסי, אבל זו לא המילה האחרונה, מאחורי זה, מעל זה יש עוד משהו – דבר ה'.

כמה אנרגיות...

רק לאחר שהוא מתייחס לקול המיואש, יכול הנביא "להרים אנרגיות חיוביות". מהסטגנציה, התקיעות של הקול הזה

מעביר אותנו הנביא לתנועה – כלפי מעלה ובכוח: **עֲלִי-לָהּ, הַרְיָמִי**

כאן מושמעת סוף סוף הקריאה – **הִנֵּה אֶלְהֵיכֶם. הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחֶזֶק יְבוֹא וְזָרְעוּ מִשְׁלָה לּוֹ**

הִנֵּה שָׁכְרוּ אֶתוֹ וּפְעָלָתוֹ לְפָנָיו.

מתגשם עתה מה שקרא הקול בבית השני – **וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה.**

היד המושלה

היד המענישה של ה' בבית הראשון (**כִּי לָקַחָה מִיַּד יְהוָה כְּפָלִים בְּכָל-חַטָּאתֶיהָ**) הפכה לזרוע מנחה

ומגנה (**הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחֶזֶק יְבוֹא וְזָרְעוּ מִשְׁלָה לּוֹ ... יֵא כָרְעָה עֲדָרוֹ יִרְעָה בְּזָרְעוֹ**

יִקְבֹּץ טְלָאִים וּבְחִיקוֹ יִשָּׂא עֲלוֹת יְנֵהל).

גם בפס' זה מהדהד הנביא בתיאורו לדימוי החבוי מבין השורות - לפריון להתחדשות ולהגנה שברית זו תוביל –

הטלאים גורי הכבשים ועלות שהן כבשים מיניקות.

מהלך זה הציע הפיכת שאלה על אמצעים ספרותיים לשאלה אנושית – איך משכנעים לקבל נחמה. ניסיון לתת מענה על שאלה מתחום חיי הרגש, הוא שמוביל את החיפוש האקדמי אחר אמצעים ספרותיים, ומסייע לפיתוח הקשב של הלומד אל הכתובים.

היחידה מבוססת בעיקר על מאמרו של –

Fokkelman, Jan P, "Stylistic analysis of Isaiah 40:1-11", **Remembering All the Way**, Leiden 1981, pp. 68-90.